

Infortis-*a* i middelskånsk

Af Lars Brink

The earliest manuscripts of ‘Skaanske Lov’ (Scanian Law) from c. 1240 to c. 1300 have a high degree of infortis weakening, i.e. $-oa > -oæ$ (or $-oe$), which is surprising as classical Scanian recorded from people born in the 1800s has no weakening apart from a small area to the southwest of Scania. After 1300 I find a great number of $-oæ$ -manuscripts, but almost just as many with retained $-oa$. Even in the Swedish era from 1658 there are unambiguous traces of weakening. I explain these findings that at first sight appear perplexing in the following way: The sound shift $-oa > -oæ$ starts in Scania – approximately at the same time as in Zealand and the rest of Denmark – from c. 1160 and is completed during the following centuries, forming a vast area: most of the south (incl. parts of Bornholm), an area around Helsingborg, and an eastern area, but not all Scania. I cannot give the exact boundaries. Around 1700 the $oæ$ -area begins to shrink, leaving only a few parishes with $-oæ$ to the southwest. The new $-oa$ is borrowed from the $-oa$ -area – also under the influence of official Swedish – by the upper classes in the towns and is found in sermons, lectures and all texts intended for reading aloud. From this point on, the majority of Scanians say ‘*gamla och frij:a*’, like most Swedes, and no longer ‘*gamle och frij:e*’.

Ved *klassisk dialekt/skånsk/fynsk* osv. forstås perioden fra de ældste videnskabeligt optegnede maksimal-dialekttalendes fødsel til fødslen for de ældste maksimal-dialekttalende med lydlig dialekt-udtynding. I skånsk ca. 1800 – ca. 1880.

Lydskrift i [ ] er ajourført Dania (se SDU).

Anledningen til denne undersøgelse er en anmeldelse her i *Danske Studier 2021* af *Dansk Sproghistorie* bind 3 herunder mit eget dialekt-afsnit – skrevet af Kathrine Thisted Petersen. Hele bindet, og mit bidrag, roses som solidt, men en malurtsdråbe blandes mig dog i bægeret:

At infortissvækkelsen skulle være gennemført i skånsk allerede i første halvdel af 1200-tallet, stemmer langt fra overens med den sproglige tilstand i velkendte kilder som Skånske Lov i håndskriftet B 69 fra ca. 1350 og Sjælens Trøst i de to håndskrifter...fra ca. 1425.

Jeg skrev imidlertid:

Men allerede ca. 1240 er udviklingen [infortissvækkelsen] næsten fuldbyrdet i skånsk. (Senere – men længe før Skåne bliver svensk – trænger det mellemsvenske *a* ind nordfra).

Jeg er altså udmærket klar over det skånske *a*-mål, som (hævder jeg) ikke er i continuation med det meste oldskånsk.

At der er næsten fuldbyrdet infortissvækkelse i det yngre forlæg for B74, blev fastslået af Johs. Brøndum-Nielsen 1917, se nærmere ndf. (B74 blev senere dateret af Kroman 1943 & 1956 til ca. 1240 eller bredere: 1202-1250). Ligesom en vis infortissvækkelse i B74 ca. 1240, ældre forlæg, blev fastslået af Bjerrum 1964: 18.

I GG §207 anerkender Brøndum-N. naturligvis sin egen opdagelse af infortissvækkelsen i B74, men pga. de senere skånske hss. med *a*-mål (og klassisk skånsk dialekt) forklarer han det ved påvirkning fra sjællandske håndskrifter. Denne tanke vil vi straks ivre imod.

1) Tanken er en ad hoc-hypotese, der skal forklare skånskens tilsyneladende *-oa*-svækkelse. Men der er i øvrigt ingen empiriske holdepunkter for hypotesen.

2) At man i 1240 kan tale om »det almindelige danske (sjællandske) Rigssprog« (GG §207) iblandt de tre dialekter, jysk, sjællandsk, skånsk, med deres få og små forskelle, savner empiri.

3) At Sjælland skulle have større prestige end Skåne i beg. af 1200-t. savner empirisk grundlag. – Jeg gør opmærksom på, at ærkebispesædet lå i Lund, og at Danmark først fik hovedstad i 1443.

Alle er enige om, at skånsk var den mest konservative dialekt af de tre. Men så må sjællandsk i skånske ører have lydt lidt over-reduceret og barnligt. Det giver ikke prestige.

I AM 37, Skånske Kirkelov, ca. 1280, står der:

Hauī that scanunga ærliki mææn :
toco vithar oræt aldriĝh æn.

Det tyder ikke på skånsk undselighed.

4) Hvis skånske skrivere beundrede det sjællandske, skulle man tro, at jyske skrivere også gjorde det. Ikke desto mindre vrimler jyske håndskrifter fra 1241 til ca. 1300 med apokoper, hvor sjællænderne havde *-æ*.

5) *-oa*-svækkelsen i B74 begynder med, at der – sjældent – skrives *æ* lige efter lang stavelse, og – ofte – efter C + j (*swærja* / *swærjæ*). Denne klart lydlig betingelse (*-oa* er kortere efter lang end kort stav., og j palataliserer *-oa*), der i Sverige kaldes *vokalbalans* og i Norge *jamvekt*, er arbitrær i forhold til både samtidigt sjællandsk mål med gennemført *-æ* og et evt. skånsk modersmål med oblig. *-oa*. Hvis sjællandsk ved tiden for

B74's ældre forlæg faktisk kun var nået dette lille stykke ad infortisvejen, er det usandsynligt, at skåningerne (med hævdedet *-oa*) skulle have kopieret netop det stykke og ikke udstrakt det fremmede *-æ* ved hyperkorrektion, hvis de ellers lagde mærke til det.

6) Codex Runicus ca. 1290 har vidtgående infortissvækkelse af *-oa*, se ndf. Efter Brøndums tanke skulle skriverne altså have fraveget deres modersmål ved at skrive en punkteret *a*-rune, der skulle gengive bogstavet *æ*.

7) Det virker urealistisk, at sjællandsk påvirkning i 1200-t. i høj grad går i sin mor igen efter 1300, se ndf., for så at blusse op efter 1460. Efter 1460 samler dansk skriftsprog sig om en enhedsskrift, og de skånske tekster følger sig hertil.

8) De mange skånske hss. fra ca. 1300 og frem med *a*-mål har trods alt nogle mindretallige *-oæ*-former. Har man stort set bygget på sit *a*-modersmål, men i ny og næ skelet til en sjællandsk form? – Og mht. AM37 med cirka 50%-50%-fordeling: Har skriveren bygget på sit modersmål hver anden gang, og hver anden på sjællandsk?

9) B72 1414 er grundigt behandlet i Nielsen 1934. Det er en afskrift af B69 fra ca. 1325, men det regelmæssiggør i høj grad dettes ortografi. Forf. konkluderer, at »skriveren har set det som sin opgave at gengive sin tekst saa paalideligt som muligt, med bibeholdelse af dens særlige ordforraad og ordføjning, men i sin samtids sprog« (Nielsen 1934:149). Dvs. sin samtids skånske sprog. B72 har altovervejende *-oæ*.

10) Ligesom B74-forlæggene viser en, for skriveren, givetvis ubevidst fordeling af *-oa* og *-oæ*, gælder det, at Den Skånske Postil 1450-1460 har en helt særegen fordeling af de tryksvage vokaler, som kun kan stamme fra skriverens modersmål, se ndf.

11) Brøndum-Nielsens hypotese står og falder med, om der nu også var altovervejende *-oæ* i sjællandsk, da B74's yngre forlæg blev skrevet, lidt før 1240. Formentlig dannede han sin hypotese dengang, man daterede B74 til ca. 1350. Senere antedaterede Kroman 1943 & 1956 teksten til ca. 1240. Spørgsmålet bliver da, om der er rimeligt sikre sjællandske *-oæ* i 1240 eller før, thi da giver hypotesen mening, eller om der er dominerende *-oa* i 1240 eller lidt før, thi da falder den til jorden. Det er der desværre ikke. Det står kun fast, at der var altovervejende *-oæ* ca. 1300 i de to store sjællandske love (Bjerrum 1966). Men før?

Der findes kun få relevante belæg i visse latinske annalers og krønikers danske proprier fra 1200-t.: *Slangethorp* under året 1150 i 4 annaler (Waldemariani, Sorani, yngre Sorani, Sjæll. Krøn.); *Fotæuig* under år 1135, *Bornæhøwæth* under 1227, *Orthingeburgh* under 1240; *Gunnerus* under

1251, *Jærmer* u. 1259 (i andet hs. *jærmarum*), *Aruæskogh* u. 1264, *Niklesun* u. 1279 (alle Sjællands-krøniken). Se Ellen Jørgensen 1920. Hertil: *Hartha Knut* bis, *Crakaben* (Roskilde-krøn., GG: §208); *Hornshæræth*, *Hethæby Danærigh*, *Høkækøping*, *Danæwirchi*, *Ysæfjorth*. (Lejre-krøn.). Alle nævnte belæg dateres i GG: §208 til 1200-t., Gertz 1918 daterer dog Lejre-krøn.s hovedhåndskrift nærmere, nemlig til ca. 1250.

Der er overvægt af *-oæ*, med modeksempler, men er de passende tidlige (før 1240)? Men selvom de skulle være det, er de ikke vægtige, da de alle forekommer i »tunge« ord, som er 1. stadium af infortis-svækkelsen (Brink 2020). Hvis de *kun* forekom i tunge ord i den tids sjællandsk, kan de ikke have dannet mønster for skåninge, dertil optræder de for sparsomt i lovsproget. Spørgsmålet står åbent.

Under indtryk af Kromanns antedatering af B74 tvivler også Brøndum-N. og Bjerrum på, at sjællandsk så tidligt har overvejende *-oæ*. De undersøger flere sjællandske hss. fra 1200-1250 (flere end jeg) og finder så mange *-oa*, at »skånsk efterligning af sjællandsk« ikke kan opretholdes (Nielsen 1979).

Brøndum-N. lancerer da en ny hypotese, nemlig at skånsk *-oæ* kommer fra nordskånsk. Dette er, med Nielsen 1979, rent spekulativt, men Gjøngelandet er naturligvis valgt, fordi nordskånsk ligger nærmest ved de nordligere hænder bag *e*-mål i Smålandslagen og Äldre Västgötag samt ved klassisk östgötamål og upplandsmål (Platzack 1976, DD 1927). De to love tør jeg ikke udgrunde. Men de klassiske svenske *e*-mål ligger mange mil nord for Skåne, og faktisk har upplandsmålene et maksimum af *-oæ*, hvorfor snarest disse er udbredelses-centret. Men B74's yngre forlæg, AM28 osv. har jo maksimalt *e*-mål, så det må nordskånsk i givet fald også have haft, og det har som sagt ikke geografisk sammenhæng med de øvre svenske *e*-mål. (Brøndum-N. 1976, Nielsen 1979).

Overhovedet er det utilstedeligt først at antage *e*-mål i Nordskåne uden positive holdepunkter og dernæst antage, at der er nordskånske hænder bag håndskrifterne fra 1200-t.

Bemærk, at hans 1. hypotese var rent skriftsproglig: Sjællandsk *-oæ* i skrift påvirker skånsk skrift, men skånsk tale fastholder *a*-mål (undtagen i sydvest). 2. hypotese opererer med en skånsk *lydlov* *-oa* > *-oæ* før 1240, hidrørende fra nordskånsk; tilbageførslen til *-oa* står uklart.

Min ovennævnte forklaring af den skånske genindførelse (se ndf.) fra ca. 1700 af *-oa* overalt undtagen det lille sydvestlige område, gennemført før klassisk tid, nemlig som påvirkning fra det nordligere Småland, må jeg op-

give. Ganske vist var der et massivt hallandsk-smålandsk *-oa*-område lige nord for Skåne (DD: kort 5; Platzack: kort 55-56). Men det kan ikke være rigtigt, at en lydlov rulles tilbage ved lån af *-oa* til de opr. pladser, pga. et pres fra nabodialekter, når dette pres har været der hele tiden og opr. ikke forhindrede loven. (Medmindre der er tale om en bevidst sprogrigtighedskampagne). Og selvom infortissvækkelsen i de markante tekster blev gennemført før 1300, synes *-oa* hele tiden at have eksisteret i Skåne, blot i andre tekster.

I det følgende gennemgår jeg de, mig tilgængelige, middelalderlige skånske kilder med henblik på *-oa* > *-oæ*.

Knud den Helliges Gavebrev (Hald 1952) er fra **1085** (dog i afskrift fra noget før 1123, men pålideligt). Det er på latin, men med talrige danske sted- og personnavne. Hs. er sikkert skånsk: Det er givet i Lund og rummer særlig mange skånske navne. Men skulle det skyldes en skriver andetstedsfra, så er det ligeså sigende om skånsk, idet skånsk vedtaget er den mest konservative af de danske dialekter, der derfor må have haft *a*-mål, når nu en anden dialekt havde det. – Gavebrevet har gennemført *-oa*. Hald finder kun *-oæ* i ganske få tvivlsomme tilfælde.

Det må i øvrigt altid erindres, at der i et *a*-mål let indløber nogle få *-æ*, idet et *-[oɑ]* – som utvivlsomt alle vokaler på alle sprog – let reduceres i hurtig tale til *-[oə]*, men ikke omvendt: Jeg, LB, kommer fx let til at sige [*o·mæ, mægə, ri·nə*] ‘Oma-margarine’ – skriver det dog kun ved stor træthed. – men at jeg fx skulle komme til at sige [*lågə*] *lukke* istf. [*lågə*], er utænkeligt.

Liber Daticus Lundensis. Vetustior 1100-t. (GG §10.I.2) har helt fra de ældste optegnelser konsekvent *-oa*. Dog har 3 kvindenavne *-æ* efter lang stavelse (GG §204).

Middelskånske (inkl. bornh.) **runeindskrifter 1100-1350**. Der er ingen *-oæ*-former, men et væld af *-oa*. De er ikke nærmere dateret, men er vel især fra 1100-t., eftersom runeskriften var døende. *-oa* kan ikke kun skyldes manglende punktering, eftersom punkteringer var i stigen, og ofte ses på disse sten (herunder *-æ* af anden opr.). At runisk *-oa* eksisterede i per. 1100-1350, og at *-oæ* ikke forekommer, siger ikke meget nyt, når vi ikke ved, hvor sene *oa*-formerne er.

Erfurt 843 Annales Lundenses for 1147-1289 – afskrift fra ca. 1300 – er på latin, men rummer en række »tunge« navne. Det ældste belæg indført under 1147 har *-oa* (*Slangathorp*).

Men allerede 1171 vakles der (*Burgalandensis, Hethebyensis*). Herefter vaklen med overvægt for *-oa*: *Anendalef* 1181, *Bornæhofæth* 1227, *Viistatha* 1244, *Gunnasun* 1245, *Arwaskogh* 1248.

Fra 1254 dominerer *-æ* : *Swynæburgh* 1254, *Skælfiskæør* 1254, *Ræfshalæburgh* 1256, *Gyslæbyærgh* 1259 vs. *Køpmannahafn* 1261, *Hælsyngaburgh* 1263, *Warongaburgh* 1265.

Fra 1276 er *-oæ* oblig. : *Almethorp* 1276, *Scare* 1277, *Worthingæborgh* 1283, *Kalændæburgh* 1285; de flg. er alle fra 1289: *Langæland*, *Mæthælfar*, *Borendeholm*, *Ællingæsun*, *Kopmanhaffn* (altså med synkope, Brink 2020: §3), *Swinæburgh*, *Hæstæcorn*, *Stubbækøping*, *Almethorp*, *Hælsingæør*, *Hælsingør* (do.), *Kattærygger* (tilnavn), *Helsingeburgh*, *Kopænæhafn*.

Lunde-munkene bag disse belæg bekræfter infortissvækkelsen i Skånske Lov.

Termini Balluncslef beg. af 1200-t. (afskr. i *Necrologium Lundense*; forf. synes at være stedkendt og er i så fald fra *Västra Göinge*) har overalt *-oä*.

B74 ca. 1240: Skånske Kirkelov (originalen fra 1171) har 93% *a*-mål. De få *-oæ*'er står overvejende efter lang stav.; også en ret tung form som *scapæthær* 'skabt m.sg.' har *-oæ*. Teksten adskiller sig altså markant fra samme hs.s Skånske Lov, se ndf., idet den må have en anden afskriftstradition og går helt tilbage til 1171 (SkL går kun tilbage til ca. 1210).

B74 ca. 1240: Skånske Lov efter **ældre forlæg** (originalen er fra 1202-1216) har »aldeles overvejende« (Br.-Nielsen 1917) *-oä*. Kun sjældent *-oæ* – efter lang stavelse – fx *tyltæreth* (60r), herunder lang stav. på *j* og, sjældent, i tunge ord, fx *laghæ mannum*.

B74 ca. 1240: Skånske Lov efter **yngre forlæg** (samme hånd som det forrige) har så godt som fuldbyrdet *æ*-mål (sjældent *-e*, gentages ej i det flg.). Der er mindre end 10 *-oä*'er. Loven har 106 kapitler!

Af de følgende tekster tager jeg tre prøver, à ca. 50 former, fra begyndelsen, midten og slutningen. Vel er der enkelte tvivlsomme former, fx *æraæ* præs.pl., der opr. lød *æru*, men som i rigt mål har passeret *æra*, eller fx *æller* < *ælligar*; de ignoreres, da de er så få, at de intet betyder. Tekster på under 2 sider excerperes helt.

AM37 ca. 1280 af **Skånske Kirkelov** har 54% *-oä* og 46% *-oæ*.

AM28 Codex Runicus ca. 1290 af **Skånske Lov** og **Skånske Kirkelov**, originalen fra 1202-1216, har som B74, yngre forlæg, udpræget *æ*-mål, i alt 91%.

AM28 Runekrøniken ca. 1290 har 52 *-oä*-former mod kun 4, delvis tvivlsomme *-oæ*. *Rakkæ* 'hund' er således sg. dir. obj. Ordet hedder *rakki* på oldn. og skulle da have *-oä* her; *-oæ* kan ej heller stå i fem. for *-ou*, da *-ou* ellers er bevaret i teksten.

I alt skånsk udvikles $-ou > -oæ$, så at der højst er 2 svagtryksvokaler tilbage; dette i modsætning til bevaret $-ou$ eller $-oo$ i mellemsvensk, fx *gatukors*, *kronofogden*. Dette forhold strejfes kun her.

Den anden tvivlsomme form er *hælæpæ* ‘helt’ sg. prædikativ. Skønt den urgerm. vokal i 2. stavelse var $-i-$, synes dette at modsvare $-oa-$ i ældre fornsv. (Hellquist). – Sikrere er *manhæ dyræ gærningga* ‘mange herlige bedrifter’ fem. dir. obj., hvis $-oæ$ strider imod $-oa$ i oldskand. (oldn.) og imod fornsvensk til og med Bibelen i 1541 (Wessén 1958: §191). Dermed bliver $-oa$ -frekvensen 93%.

Nogle sætter afskriften til (kort) efter 1300 – uden grunde. Den slutter med, at Erik Menved var konge (1286). Sproget er mindst så gammelt som SkL Cod.Run. fra ca. 1290.

AM28 Codex Runicus Kongetallet ca. 1290 har 11 $-oa$ -former og 1 $-oæ$: *Swææ* ‘dronningenavn’ (DgP.), gen. *Swærto*. = 92% $-oa$.

AM28 Codex Runicus ca. 1290. Landegrænsen mellem Danmark og Sverige (originalens proveniens ukendt) har – skønt i samme hs. som SkL – stor overvægt af a -mål, i alt 84% (hele teksten).

B76 ca. 1300 af Skånske Lov og Skånske Kirkelov. If. Brøndum-N. 1917 er hs. stærkt sjællandsk præget, idet det har en række påfaldende – ifht. samtidigt skånsk – unge former: klusilsvækkelser af (især) $-k$ (også hyperkorrekt: *tiuku* ‘20’) og $-t$, markering af α : $> \acute{a}$: samt formen *søn*, endvidere infortis-svækkelser af $-oa$: 74% $-oæ$, også vidtgående af $-i$ og $-u$; udvisket bøjning (*afkuni* ‘af kvinde’ viser opløsning ligesom *fingi pro fingi* ‘fik’ pl.), samt *iæk* ‘jeg’. Hs. betragtes her som stærkt sjællandsk præget.

Annales Scanici for 1316-1389 afskrevet samtidigt; forfattet af skåning, der vist er knyttet til Domkirken i Lund (Jørgensen 1920). 11 belæg, alle med $-æ$, fx *Melkælangæ*, *Borendæholm* (Bornholm), *Jærlæstæthhæret* 1385. = 100% $-oæ$.

Ledreborg 12 ca. 1325 af Skånske Lov og Skånske Kirkelov har alt-overvejende $-oæ$, kun i enkelte ord er der ret fast $-oa$ og hist og her svage, men sikre spor af en vokalharmonisk regulering $-oa/-oæ$. Ellers stort set et konservativt præg på niveau med B74 og Cod.Run., dog også med nyere former (Frederiksen 1975, Brøndum-N. 1917, GG §10 IV a).

AM41 ca. 1325 af Skånske Lov og Skånske Kirkelov (efter P.G. Thorsen 1853) har 72% $-oa$.

B69 ca. 1325 af Skånske Lov og Skånske Kirkelov har så meget som 99% $-oa$ og 1% $-oæ$ (*wæriændæ*, *ja > jæ*).

B72 1414 af SkL og SkKI, en afskrift af B69 fra ca. 1325, har alt-overvejende $-oæ$ (Nielsen 1934, se ovf. punkt 9).

Lunds Birkeret efter **1326** (før 1425) har 100% *e*-mål (12 belæg; jeg tilstræber at bruge *e*- og *æ*-mål efter overvægten af de pågældende bogstaver. Om klassisk skånsk tale bruger jeg det traditionelle danske *e*-mål, skønt udtalen var *-oæ*, IPA [ɛ], se ndf.).

Dronning Margrethes Hylding 10/8 1387 i Lunds Landsting har rent *æ*-mål. Men den afviger ortografisk meget lidt fra Hyldingen i Ringsted, og traditionen er ej skånsk. Bortfalder.

Unionsbrevet 1397 i Kalmar har 95% *-æ*. Kalmars klassiske dialekt er et *e*-mål, se ndf. Teksten har et par østdanske træk og kan derfor ikke skyldes en sjællandsk koncipist eller skriver. Brevet kan ikke bruges til at belyse skånsk.

Mariaklagen (Sth. A120; Wellejus) ca. **1400** har 83% *-o*. Det dateres af GG §10 til ca. 1325, men må være langt yngre, da det har mængder af yngre træk: *ehing* ‘egen’, *aunggær* ‘anger’, *faunga* ‘fange’; *lauh* ‘lå’, *fauhr* ‘favr’, *sauhpe* ‘sagde’; *spor* ‘spar!’ (runding findes her ej før 1400 i GDO); talrige dobbeltvokaler for lang vokal; hyperkorrekt *-o* : *pe kuinna* ‘de kvinder’, *øhhan* ‘øjne’, *giuar* ‘giver’; disse tre former og de forholdsvis mange *-oæ* tyder på, at *-o* var arkaiserende for skriveren.

Skånske Landsting 5/3 1407 har 69% *-æ*. Teksten er interessant ved at vise en igangværende infortissvækkelse, idet *-o* er bevaret 16 g. efter trykstærkt *-a*- og *-o*- (*wara*, *lanssdomare*, *alla*, *commasculændæs*, *befalathe*, *hawa*, *thorra* ‘deres’, *tala*, *samma*, *gartha* ‘gårde’ med *å*-lyd, *samman* etc.). Modeksemplet *allæs* gen. er sikkert lydligt bestemt. Næsten ligeså konsekvent er der 36 g. *-oæ* efter de andre vokaler (*thættæ*, *høræ* pl., *heelsæ* pl., *Scriwææ*, *bwrg hæmæstææ*, *wæpnææ*, *ewinnærlegæ* adv., *thet siwndæ ar* (dette opr. *-o* er dog også i *a*-mål > *-oæ*), *wægnæ*, *riddææ*, *arwingæ* pl., *kunnæ* pl., *kungøræ* pl., *skikkæthær* ‘sendt part.’ m. etc.). Modeksempler: *thorræ*, *skikka*. En gruppe undtagelser som *rørænde* omtales ndf.

Skrå for Malmøs Rebvindere 1412 afskrevet i 1420, givet af byens råd: 99% *-oæ*. Kun 1 *-o* : *borghemestaris* gen.

Genbrev fra Malmøs Skindere 29.4.1412, vist afskrevet 1420, har 67% *-o*.

Sth. A109 Sjælens Trøst ca. 1425 har *-o*-mål: over 500 *-o*, men 5 *-oæ*: *marie* 2 g. (ej gen., *-o* i forlægget), *thesse syndena* ‘denne synd-en dir. obj.’ (fornsv. *thessa*...), *reyse* sb. (kun *-o* / *-oo* i Söderwall), *keysarinne*. *Reyse* er vigtigt, fordi forlægget har et andet ord: *færdh*. Her er skriveren helt ubunden af forlægget. – Der er ingen hyperkorrekte *-o*.

Overhovedet overfører skriveren ikke slavisk det svenske forlæg til skånsk. Det ses bedst ved klusilerne, der i forlægget alle er intakte, men

her er svækkede efter reglerne. Men kun i indlyd. I udlyd bevares de (jf. Brink 2020: 83, 88): *adir* ‘sv. åter’, *græda, roba, migin* ‘megen’, *løbandi, dræba, bryda, lada* vb., *skibit, lidit, obinbaras, -liga* suff., *fortaba, læ-girska* ‘kvindelig læge’, *forlada, mada* ‘måde’, *vdan* ofl. Versus *kiærlek, thølik* ‘slige’, *iac, thek, sek, lat!*, *-het, tok, grep* prætt., *skip, tak!*, *bot, thit* ‘did’, *sak, omot* ‘imod’, *Hwat* o.fl. Foran kons. i indlyd er *k* intakt: *vak-nathe, ødhmivkliga*. Kun fakultativt *vtan* svigter reglen.

Konklusion: Pga. den meget høje *-oa*-procent og skriverens ret store uafhængighed af forlægget, må han have haft *-oa*-mål. Men pga. karakteren af *-e*-formerne må han dog have haft fakultativt *-e* i visse ordtyper i sit modersmål.

Sth. B77 og C67 Gesta Danorum på Danske 1400-1450 har begge, hver ca. 5 sider, rent *e*-mål. Dog har B77 *fostrath* ‘fostret’. Sproget er langt mindre skånsk end i det samtidige »Sjælens Trøst«. Fx bruges *y = [i]*; ingen dobbeltbestemthed i B77, 1 i C67; langt færre gamle bøjningformer; klusilsvækkelsen kaotisk.

Konklusion: En ny, rigsdansk skrifttradition er trængt frem, men endnu ikke gennemført. Det ene *-oa* tyder på en skriver med talt skånsk *-oa*.

Skrå for Skinderne i Malmø 6/4 1429 givet af byens råd, vist afskrevet i 1429, har 82% *-oa*. Vakletilstanden kan dårligt være en *-oa*-talers indførelse af et fornemt skrift-rigssprog, idet de fleste *-oæ* er lavbevidste *levissimus-ø*, nemlig fortrinsvis i tunge ord (fx *-lighæ* adv., *kennepilt* ‘lærling’, *fastende*) eller ord, der her, og i almindelighed, står tryksvagt (fx *therris* ‘deres’, *methen*). Snarest har vi her en *-oa*-taler med lydlovlige svækkelse i sin vorden.

Malmø Bageres Lavsartikler 28/7 1430, givet af Byrådet, original, har 66% *-oa*.

Gensvar fra Malmøs Bagere til Byens Råd 28/7 1430 har 65% *-oa*.

Malmø Bagersvendes Skrå 1430 har 73% *-oa*.

E Don. var. 136, Vederloven 1430 har 76% *-oa*.

Gensvar fra Skrædderne i Malmø 12/12 1432, afskrift i ca. samtidig Stadsbog, har 100% *-e*, men kun 5 belæg.

Malmø Smedes Skrå 21/6 1433, samtidig afskrift i Stadsbogen, har 97% *-e*.

Upps. C56: Den skånske Postil 1450-1460 har ca. 97% *-oa*. Teksten er oversat fra svensk (GG §10). Hvis skriverens modersmål var et skånsk *-oæ*-mål, ville enkelte *-oæ*-former uundgåeligt trænge igennem blandt de ca. 300 *-oa*-former, hvilket da også sker: *somliken* adj. 3 g., *merkiende* ‘bemærkelsesværdig’, *menniskis, penningena, hierte*. Hvortil kommer

et vistnok hyperkorrekt *-oa* : *wisnadha* 3.p.præt.sg. ‘visnede’ (findes ej i klass. skånsk, men i bornh., vel < opr. *-aða* i l. p.). Heraf slutter jeg, at skriveren ganske vist ikke var fremmed for mundtligt *-oa* (arkaiserende; forældet, men velkendt; ellers havde der været flere *-oæ*), men havde *-oæ* i sit modersmål. (Nogen sjællandsk-præget midter-passage, GG §10, finder jeg ikke).

GkS1390 Vinterpart af postil 1450-1500 har 90% *-æ*. Der er flere skånske træk.

Sth. Vu 82 Karl Magnus’ Krønike 1480 har i en 5-siders prøve ca. 250 *-e* vs. blot 2 *-oa* : *woknade, orla* ‘årle’.

Teksten er if. Skautrup 1947: 26 en jysk tekst afskrevet af en skåning, dvs. med jyske og skånske særtræk. Jeg finder dog ingen jyske træk (end ikke *kam* prætt., som er alment udbredt (GG §633.1). – Ej heller *ynger* ‘yngre’, der dog er alm.st i jysk (GG: §533, 534). – Eller *æltre* ‘ældre’, som godt kunne dække særjysk [ælj:ər], men GDO har ingen belæg herpå overhovedet, og vor tekst har modeksempler. – *Ærm* ‘ærme’ findes i andre skånske kilder, men også i Suso. *Ærm* er ikke apokoperet, men udviklet af nom. *ærmr*, modsat *ærme* < akk.-dat., jf. sv. *ärm, härd, hed* ~ da. *ærme, hærde, hede* < urnord. *iō*-bøjning. – *Gelgen* ‘galgen’ er en skrivefejl. Et muligt jysk særtræk er *gorde* ‘gjorde’, der ellers kun findes i jyske hss. og modsvarer en »moderne« midtjysk udtale (GG §759.4; skånsk har derimod kun »*djo-re*«, hvis *d* forsvinder (dog bevaret i bornh.). Kbhs-k-sjæll. *go-re* dukker først senere op). Men et manglende *i* er jo et spinkelt træk, og teksten har også *giorde*. – Et bedre tegn er *a* i *iampt*, der if. GDO synes at være blevet særjysk på den tid, men *jaw’n* er alm. også i »moderne« øsmål.

Derimod er der adskillige særskånske træk: De nævnte 2 *-oa*-belæg. – *-e* i f.akk.sg.: *tha gaff k[arl] sine syster...* ‘...bortgiftede...’, idet *-e* her var blevet yderst sjældent i 1480 uden for skånsk (GG §517.2). – *tesse sagh* ‘denne sag (dir. obj.)’. – 2.p.pl. *-en* fx *waren*. – Dobbelt bestemthed: *thet blodhet*. – *a* i *ware(t)* ‘være(t)’ er vist blevet særskånsk i 1480 (GG §129.1); blandt klassiske dialekter har kun skånsk *a*. Tilsv. vist *quar* ‘rolig’. – *Søon, søen* ‘søn’ forekommer i GDO kun i skånsk i nærv. og 2 andre tekster. Udtalen bag er vel [sø:n] med særskånsk V-forlængelse i *lukket* stav. Dette sidste tyder på østskånsk proveniens (langt fra det klassiske *e*-mål), se Ingers 1939: 128.

Og naturligvis er der mange træk fra det på daværende tidspunkt ret ulokaliserbare fælles skriftsprog (opr. bygget på kbhs-k-sjæll.), der har afløst tidligere særskånske træk: *atther* ‘atter’ mod tidligere skånsk *ater*.

Hwar wille i...? ‘hvordan ville I...?’ uden det tidlige *-n*. *Jeg pro jak*. Enkelt bestemthed dominerer.

Konklusion: Teksten er skrevet af en skåning med *e*-mål (el. blandet). Hvis originalen var skrevet af en jyde (»Børglum« er det eneste tegn herpå), havde der været sikre cimbricisme.

Skrå for Sankt Hans-Gilde i Skarholt 1488, afskrift fra begyndelsen af 1700-t., har 95% *-e*.

Birgitta-Fragment slutn. af 1400-t. har 100% *-e* i et stort mat.

Tyske Kompagni i Ystad 1492 har 100% *-e*, i alt ca. 50 belæg.

Sammenfatning af kilderne

Det ældste belæg på *-oæ* er det nævnte fra 1171. Herefter griber skånsk *oa* >*-oæ* om sig og kulminerer i ca. 1240 (B74 af SkL, yngre forlæg), med over 99% *-oæ*. I andre kilder er udv. først slut i 1276. Den massive infortis-svækkelse (91% *-oæ*) fastholdes i Cod.Run. ca. 1290.

4 samtidige kilder fra ca. 1280 til ca. 1290 holder dog godt fast i det gamle *-oa*: AM37 SkKl (her dog hele 46% *-oæ*), AM28 Runekrøn., AM28 Kongetal og AM28 Landegrænsen med 84% *-oa*.

Omkring 1300 og et par årtier frem fortsættes *-oæ*-linjen fra Cod.Run. af SkL, nemlig med B76 med 74% *-oæ*; Annales Scanici med 100% *-oæ*; Ledreborg 12 af SkL&SkKl med altovervejende *-oæ*.

Men så skifter billedet overraskende. De næste kilder (fra 1325 til 1350) har overvejende *-oa*: AM 41 SkL., SkKl. 72% *-oa*; Mariaklagen 83% *-oa*; B69 99% *-oa*.

Herefter ser jeg ikke rettere end, at der hersker kaos. 8 kilder, alle før 1460, har overvejende *-oa* – heriblandt fx E Don. Var. 136 Vederlov fra 1430 (76% *-oa*); Sth.A109 Sjelens Trøst (99% *-oa*); Bagersvendens Skrå i Malmø 1430 (73% *-oa*); Upps. C56 postil 1450-1460 med 97% *-oa* – mens 6 kilder, ligeledes før 1460, har overvejende *-oæ*, fx Skånske Landsting 1407 med 69% *-oæ*, og B72 af SkL&SkKl fra 1414.

I særdeleshed, er det påfaldende, at tekster mellem håndværkere i Malmø og Byrådet sammesteds varierer så voldsomt: 4 tekster har overvejende *-oa* (ml. 65% *-oa* og 82% *-oa*), mens 3 tekster 1412–1433 overvejende har *-oe* (ml. 97% *-oe* og 100% *-oe*).

Den store variation tyder på, at den individuelle variation også har været stor, ikke mindst fordi kilderne sjældent har rent *-oa*-mål hhv. rent *-oe*-mål.

En ledetråd er de omvendte *-oa*-former, hyperkorrektionerne, fra 1400-tallet (Mariaklagen ca. 1400 og Uppsala-postillen 1450–1460). De tyder på skrivere med *-oe*-mål, der foretrækker et arkaiserende *-oa*.

Sigende er også B72, som er en afskrift og modernisering af ortografien i B69 (denne sidste har 99% *-oa*). Her er en skriver, der ikke vil arkaisere, men altovervejende retter til sit modersmåls *-oe*.

Efter 1460 sejrer det kbhsk.-sjællandsk funderede danske skriftsprog. Fra nu af og dansketiden ud dominerer *-oe* helt, ofte 100%, se ovf. Kilderne er legio.

Der er dog enkelte Malmø-kilder fra svensketiden, der pga. deres halvprofessionalisme og manglende trykkeri-støtte er brugbare, nemlig Isberg 1911. I 1686, 28 år efter Roskildefreden, er svensk skriftsprog allerede næsten gennemført; her skriver Malmø-magistraten (p. 18), at visse byggegrunde af gode mænd skal takseres »som dhe skiähligen kan wara värde, på dhet så wäll ägermännen deruthaf som Kyrckians Förståndere må weeta sigh dher effter at rätta«. Dette er blandingsprog, idet *äger-* og *förståndere* i *e*-mål har *-e* (i *a*-mål *-a*), der altså sandsynligvis kommer fra magistratens modersmål.

Og p. 21 skriver Malmøs kirkeforstandere i 1686, at en mand »sigh aldels effter dheras order och disposition eij att hafue förhällit, i dhett han eij pänningerne i Banco hafuer nedhersatt, uthan i Stockholm till een Man widh namn Peter Peterson lefuerit«. Senere i brevet dukker *pännin-gerne* atter op, og til sidst: »...icke så rättwijseligen som sigh bordhe sin Commission att hafue förestådt och alt förty dhe pretenderande omkostningar honom på Kyrchions wägnar eij att kunna aller böra gottgiöra.« Mest svensk, men umiskendelige *e*-indslag. (SAOB kender kun *omkostningar*, men skånemålene har if. meddelelse altid *-er* i fem. på *-ing*).

P. 22 skriver også rådstufvurätten i 1686 *Förståndere*.

Disse spegede forhold vil jeg forklare helt enkelt derved, at Skåne fra begyndelsen, i 1171, har omfattet et *-oa*-målsområde og et *-oe*-målsområde, og at disse ikke har været statiske.

I klassisk skånsk som fx beskrevet af Ingers 1938, 1939 (på grundlag af meddelere født mellem 1820'erne og 1868, optegnet i 1920'erne og 1930'erne, p. IX-X) og Roikjer&Rasmussen 1932 kort IX er *-oe*-målet indskrænket til sydsvestspidsen af Skåne, dvs. så godt som hele Skytts herred, godt halvdelen af Oxie samt de 3 vestligste sogne i Vemmenhög. Men Roikjer&Rasmussen viser også, at dette område allerede i klassisk tid er vigende, idet et lille område nær Malmø by nok har *-oe*, men kun hos ældste generation.

Eksperten Ingers 1938: 9 tydeliggør dette:

Den skånska dialekt, som talats i Malmö under 1600-talet och – som man kan antaga – långt in på 1700-talet, bör i det närmaste ha varit identisk med den dialekt, som ännu talas på slätten söder om Malmö. Man hör den ännu – fast endast hos de äldre – så nära Malmö som på Limhamn och i Hyllie... Denna dialekt, som har sitt största utbredningsområde inom Skytts härad...talas utom i Skytts i en mindre del av Vemmenhögs härad samt inom Oxie härad... Mera än andra skånska dialekter visar den släktskap med danskan därigenom att ändelsen -a motsvaras av -e, t. ex. *bage en kage*.

P. 19 fastslår han, at Limhamn har -*oe*, mens der nord og øst for byen råder -*oa*. Ingers 1939: §16 præciserer Malmø-bydelene med -*oe* til at være: Limhamn, Bunkeflo, Lockarp, Glostorp.

Ingers 1938: 10f. fortsætter med at vise, at Malmø inderstads dialekt klart hører til de sydvestskånske mål, dvs. de mest »danske«, blot at der er en del indslag af tilnærmelser til høj-svensk.

Således mht. klusilsvækkelsen i Malmø, hvor fx opr. -*p* i efterlyd er blevet > *v* som også i Vest- og Sydskåne: *tjö:va*, *kry:va*, *pi:va* (i nordøst: stemt -*b-*), mens stemte *b*-former »nu« har sneget sig ind, som et kompromis med høj-svensk -*p-*. Dette stemmer med kbhsk., der har [v] efter lang vokal, Da.Rm.: 322-325. (Yderst mod sydvest, i *e*-målsområdet, Skytts etc., er der -*w-* stemmende med klassisk sjællandsk, Roikjer&Rasmussen 1932: kort I; Ingers 1939: 53-56; mangler i DD: kort 10).

Opr. -*k* giver stemt *g* efter bagtungevokal, og, kun i sydvest, *j* efter fortungevokal; Malmø har her stemt *g*, men lige uden for byen, i Limhamn og Lomma, er der fx *räj*: 'reje' sv. t. Inderstadens *re:g*.

Det gamle »bløde« *g* bliver i sydvest > *v*, *w* efter bagtungevokal, men > *j* efter fortungevokal; sådanne former findes også i Malmø: *la:va* 'opstable' vs. *räjna*, *väj*., *høj*., *løjn*, men høj-former har infiltreret.

Det opr. *ð*, der er svundet i nordskånsk, er i udlyd delvis bevaret i syd og i Malmø (1939: §16): *blo:(ð)*, *bre:(ð)*, *dö:(ð)*, men altid fx *ti:ð*, og altid i *e*-målet -*æðæ* præt., -*æð* part., hvor næsten alt skånsk ellers har nul (°*kasta* præt.).

Disse forhold minder stærkt om kbhsk.-sjællandsk (Brink 2020: §4).

En helt specifik lighed mellem malmøsk og kbhsk. er *aj*-diftongen udviklet af *æj*. Fx malmøsk *maj*., *daj*., *laj:on*, *naj*., *tjajsare*, *Klajn* etc. Den findes også i bornholmsk (Thomsen 1907: 11) og i enkelte fiskerlejer på

begge sider af Sundet, fx Dragør, men turde dog vise et specifikt slægtskab mellem de to stæder.

Ingers 1939 gennemgår en overrumplende lang række af lydlove og enkeltformer, der er særegne for *e*-målsområdet og stemmer med kbhsk.-sjællandsk. At det sydvestskånske *e*-mål er det mest danskneare i Skåne er hævet over al tvivl.

Ingers 1939: §16 nævner, at godt 5 sogne i *-oe*-målsområdet har *-oa* i en ganske bestemt grammatisk stilling: ²*hæstæ* ubest.pl. vs. ²*hæstanæ* best.pl., og tilsv. ²*kvæl:anæ*. Her ses altså en fast variation *inden for e*-målet, som næppe er udtryk for almindelig »fortynding« af *e*-målet, eftersom den er optegnet hos nogle af de allerældste meddelere (p. 210). Denne variation kan sikkert forklare noget af den store variation, vi har mødt. I særdeleshed kunne den forklare flg. former: Skånske Landsting 1407's *skikkathe, rørande, vrørande*, der stikker af fra de 69% *-oæ* – Rebvinderskråen 1412's *borgmestaris* gen. trods dets 99% *-oæ* – Vinterpartspostil 1450-1460's *taladhe, thornane* 'tornene', *sammansankadhæ* trods dets 90% *-oæ* – samt Karl Magnus 1480's *woknade* trods dets 99,2% *-oe*.

E-målsområdet er betydelig større end ovenfor angivet, hvis man medregner alle grænsesogne i Oxie og Bara samt et bredt sognebælte i Vemmenhög; de har alle blandformer, men ikke fordelt på gennemskuelige typer (Ingers 1939: §40). Som naboer til det oblig. *-oe*-område og med massivt *-oa* til de andre sider vidner de om *-oe*-områdets fordums storhed.

Umiddelbart nord og øst for Malmø er der et bredt blandingsbælte godt ind i Bara, hvor *-oa* er helt overvejende, men hvor *-oæ* især findes i inf. passiv og præs.passiv af 1.-klasses svage verber: ²*kal:æs*, ²*mø:ðæs* osv. *-oæs* findes også i de østligste udkanter af *e*-forekomst, så langt ud som Øst-Vemmenhög. Betraget således bliver *e*-målsområdet 3 gange så stort, men sådan ses det traditionelt ikke.

Bornholmsk har også ansatser til *e*-mål. For det første er der i Svanekeområdet generelt *-oε* (IPA): [kħɑ:λɛ] 'kalde', [phæj:ɛ] 'tjenestepige', hvor bornh. ellers har *-oα*. Altså en lys fortunevokal »på vej« til *e*-målet *-oæ* (Andersen 1954: 1, noteret -æ). Desuden har hele Bornh. de nævnte *-oæs*-passiver, ligesom hele Nord-Bornh. har komparativ med *-oəɾə* : *ny:əɾə* vs. Sydbornh. *ny:arə* (svækkede komparativer er også alm. i skånske grænseområder (Andersen 1954: 1; Ingers 1939: 211, 213).

Det kan her nævnes, at Ingers altid noterer den svækkede vokal med et Lundell-tegn, der er = alm. dansk æ-lyd, aldrig med ə. Mere svækket var den åbenbart ikke i Skåne.

Ingers 1938, 1939 hævder altså med bestemthed, at Malmø centrum tidligere har haft *e*-mål, eftersom det dialektalt set falder sammen med det sydlige nabolandskab, Oxie og Skytts, bortset fra et vist islæt af standard-former som i så mange købstæder, og fordi dette *e*-område er så gennem-syret af danskoverensstemmende udtaler, og fordi *e*-målet i klassisk tid omfatter Malmøs forstæder mod syd og øst.

Dette lyder besnærende, ja overbevisende, men er dog ikke tvin-gende, da han jo ikke anfører noget konkret *-oe* fra inderstaden i ældre tid.

Men det gør jeg! De ovennævnte håndværker-tekster fra Malmø 1412–1433 har i stor stil *e*-mål. Ingers kender dem godt, men siger, at det er »föga lönande« (1939: 227) at bruge dem til datering, idet han mener, at *-oe* ligeså godt kan stamme fra alm. dansk skriftsprog. Men som min kildeopstilling viser, er der i talrige andre kilder fra tiden, samt i postillen 1450–1460, stor overvægt af *-oa*. At visse håndværkere skulle føre an mht. lån fra dansk skrift, er helt usandsynligt. Og som anført sejrer dansk *-oe* først efter 1460.

Vi må da regne med, at hele Malmø stad havde *e*-mål i middelalderen, og at *-oa* her skyldtes blanding eller østlige tilflyttere samt en vis arkaise-ring på grundlag af det *-oa*, der hele tiden er forekommet i Skåne, og som især viser sig fra 1325.

Stednavne

Man finder talrige gamle *e*-belæg (< *-oa*) i skånske stednavne langt fra det klassiske *e*-måls-område. Men jeg afstår fra at bruge dem, da jeg ikke er onomast og *-oe* kan skyldes så meget andet end en stedlig lydlov *-oa* > *-œ*, fx at nedskriveren slet ikke er fra pågældende sted. Men *Mölla* på Kullen langt fra klassisk *e*-mål frister for stærkt, og sådan siges det jo på stedet. Det kommer af *Mylla* (< **Mylna*). At det skulle stamme fra et oblikt **Myllu* savner, mig bekendt, paralleller i Skåne. Vi har kun oblikt udgangspunkt ved bevaret præp. (*på Højen*) eller i dativ (*Agri, Husum*).

Efter 1658

Ohlsson 1979 har studeret svensketidens infortis-vokal nøje. Og han kan fx på p. 2, 94 konkludere:

Genom analysen av PR [prästrelationerna] 1696 med avseende på *-a/-e* framstår det som ofrånkomligt, att det talade språket i Helsingborg, ännu närmare fyrtio år efter nationalitetsskiftet, har kännetecknats av infortisförsvagning.

En kontrollgenomgång på jakt efter hypersvecistiska *-a*-former i prästrelationerna 1690-93 har gett inte så få dylika fynd. Allt som allt kan man nog ganska lugnt räkna med, att den skånska som hördes från i vart fall »den bildade medelklassen« [dvs. de skrivende, LB] vid tiden för nationalitetsskiftet var påverkad av infortisförsvagning.

På baggrund af middelalder-håndskrifterne ovf. er det dog klart, at der har været et *a*-målsområde, der har været modersmål for dé skrivende, der kom dérfra. Ohlsson skriver endvidere 2, 83: »Enligt min mening bekräftar undersökningsresultaten från PR 1696 de tidigare framförda misstankarna om infortisförsvagningens förekomst som ett karakteristiskt drag i den skånska stadsbefolkningens talspråk,...«.

Ifølge *min* mening har der i middelalderen ingen gennemgående forskel by/kloster/land været. Købstæderne var meget små, tværkommunikationen stor; der kendes ingen paralleller i det øvrige Danmark (fx et talt ***jeg* trængt ud til Århus før 1600; udbredelse sker til nabosogne). Der er desuden ingen prestigeforskel på *a*- og *e*-kilderne. Efter 1658 kunne der godt tænkes et sådant skel, men da måtte de fine skribenter jo være dem, der stod *-a* nærmest, og ikke omvendt.

Konklusion

TID. Lydloven *-oa* > *-oæ* indtræder i dele af skånsk ca. 1160. Først i tunge ord, så efter lang stavelse, og siden efter kort. Den er afsluttet før 1240.

HVORFRA? Den er formentlig en smule senere end i sjællandsk, men er næsten samtidig hermed, hvorfor den sikkert kommer herfra (havene forbinder), modsat andre, nordligere *e*-mål i Sverige, der ej har dansk oprindelse. (Men *-oæ* har vel ligget »på spring« overalt i Skandinavien).

OMRÅDE. Lydloven breder sig hurtigt til et stort skånsk område: Hele Sydkåne med Malmø, Lund (og Bornholm) helt op til Skarhult – i sydøst og i bornholmsk måske kun i visse ordtyper. I nordvest omkring Helsingborg og Mølle samt i et østskånsk område. Men kilderne er ofte stærkt blandede, fx i Malmø (indvandring?), også hos de enkelte skrivere.

E-området synes at være størst, og der er da også flest kilder med overvejende *-oe* : Fra 1300 og frem har 13 hss. overvejende *-oe* mod 11 med *-oa*. (Ekskl. de 2 kilder fra 1490'erne, der skønnes bestemt af ren dansk skrift). I perioden 1200-1300 dominerer *-oe* klart.

SOCIAL FORSKEL tør udelukkes. I Danmark opstår sådanne først ca. 1700, da enkelte københavnske træk trænger ud i købstæderne til de lokale akademikere (de har alle studeret i Kbh.), hvorved disse træk bliver ulokaliserbare. Adelen talte dialekt langt op i 1700-t. Kommunikationen mellem høj og lav var simpelthen for stor til sociolekter (Da.Rm. §137). Derimod var de læsendes oplæsningsprog ret ensartet, stift anlagt efter skriften. Men da Skånes opr. skrift jo havde *-oa*, forklarer dét ikke *-oe*-målets succesrige udbredelse.

TILBAGEFØRSLEN. Endnu ca. 1700 synes *e*-målene at have kronede dage (prästrelationerna). Men i klassisk tid og før er de på tilbagegang, idet de i visse områder kun findes hos gamle, eller (i Malmø bykerne) er helt forsvundet.

Man må gøre sig klart, at lydlovens tilbageførsel ikke selv er en lydlov. Der indsættes jo ikke *-oa* overalt, hvor der før var *-oe*, thi *-oe* indsættes ikke i *katter* pl. (> ****kattar**), *binder* præs. (> ****bindar**), *inne* (> ****inna**) osv., men kun dér, hvor *a*-målene har det. Klart nok som lån.

Dermed er den ikke lydlovs-indført af børn (der aldrig har haft den ældre form, men har fastholdt en talefejl), men af voksne. Børn har pga. deres svagere hukommelse været de sidste til at fordele det for dem tilfældigt distribuerede *-oe* /*-oa* korrekt. Dermed har ændringen ikke været helt ubevidst. Og har taget længere tid end typisk for lydlove (ca. 50 år), er nemlig forløbet dråbevis. Folk skal have hørt og husket hver eneste glose, der i *a*-målet har *-oa*.

At de nye *-oa*'er er lånt fra de *skånske a*-mål (og ikke fra dialekterne i øvre Sverige), støder på det modargument, at *a*- og *e*-mål jo har levet i tæt forening i 500 år uden udjævning – skønt der ved sligt samliv altid vil være en tendens til ensretning. Der må være tilkommet en ekstra årsag. Og dén finder jeg deri, at *-oa* her efter 1700 opfattes som *finere* end *-oe*. *-oa* er skriftens (som de fleste éfter 1700 kender nogenlunde), oplæsnings-sprogets (do.), kongens og det meste svensk sprogs *udenfor* landskabet samt de fines *i* byerne – dette i forening med presset fra en *a*-måls-talende »nabo«.

Litteratur

- Andersen, Poul: *Orientering i dansk dialektologi*. Kbh. 1954
- Bandle, Oskar: *Die Gliederung des Nordgermanischen*. Basel 1973.
- Brink, Lars: *Lydudviklingen i middeldansk 1100-1500*. www.larsbrink.dk.
- Brink, Lars: »Uklassisk vendelbomål i 3 generationer«, i *Jysk, ømål, rigsdansk m.v.* Århus 2011.
- Brink, Lars et al.: *Den Store Danske Udtaleordbog* (= SDU). Kbh. 1990.
- Brink, Lars & Jørn Lund: *Dansk Rigsmål I-II*. Kbh. 1975. = Da.Rm.
- Brøndum-Nielsen, Johannes: *Danske lovhåndskrifter og dansk lovsprog i den ældre middelalder*. I: ANF 34 1917.
- Brøndum-Nielsen, Johannes: *Dialekter og Dialektforskning*. København 1927.
- Brøndum-Nielsen, Johannes: Infortisvokalerne a/æ i skaanske Lovhaandskrifter,... I: APhS 31, 1976.
- Brøndum-Nielsen, Johannes: *Gammeldansk Grammatik I*. 2.udg. København 1952. = GG
- Christensen, Vibeke & John Kousgård Sørensen: *Stednavneforskning I*. København 1972.
- Det Danske Sprog- og Litteraturselskab: *Gammeldansk Ordbog* (net-udg.). = GDO.
- Ejder, Hallberg & Ringdahl: *Luggude härad...* Skånes ortnamn 12. Uppsala 2003.
- Ejder, Hallberg & Ringdahl: *Västra Göinge härad...* Skånes ortnamn 22. 2008.
- Frederiksen, Britta Olrik: *Sproget i Ledreborg 12 af Skaanske Lov og Skaanske Kirkelov*. København 1975.
- Gertz, M. Cl.: *Scriptore minores historiae Danicæ medii ævi*. København 1918.
- Hald, Kristian: »Knud den Helliges Gavebrev«, i *APhS* 21 (1952).
- Ingers, Ingemar: »Gammelt Malmöspråk«, i *Malmö fornminnesförening. Årskrift* 1938.
- Ingers, Ingemar: *Studier över det sydvästskånske dialektområdet*. Lund 1939.
- Isberg, A. U.: *Malmö stads krönikebok I-III*. Malmö 1911-1913.
- Jørgensen, Ellen: *Annales Danici medii ævi*. København 1920.
- Kroman, Erik: »Dansk Palæografi«, i *Nordisk Kultur* 28A. København 1943.
- Kroman, Erik: »Forekomsten af e-caudata i dansk Skrift«, i *Festskrift til Peter Skautrup*. Århus 1956.
- Kroman, Erik: »Danmarks gamle Love...« i: *APhS* 29, 2. [1974].
- Magnusson, Bo: *Språket i Kalmar*. Lund 1978.
- Nielsen, Karl Martin: »Et lovhaandskrift og dets forlæg«, i *Danske Folkemaal* 1934.
- Nielsen, Karl Martin: »Ældre dansk sprog 1963-1977«, i *Danske Studier* 1979.
- Noreen, Adolf: *Vårt språk I*. Lund 1903.
- Ohlsson, Stig Örjan: *Skånes språkliga försvenskning I-2*. Lund 1978-1979.
- Platzack, Christer & G. Petterson: *Översikt över svenska dialektkartor*. Lund 1976.
- Roikjer, Folke & B. Rasmussen: *Tillæg til Johs. Brøndum-Nielsen Dialekter og Dialektforskning. V. Skånsk*. Kbh. 1932.
- Uldaler & Wellejus: *Gammeldansk Læsebog*. Kbh. 1968. (Her: »Wellejus«).
- Söderwall, K.F.: *Ordbok öfver svenska medeltids-språket*. Lund 1884f.
- Wessén, Elias: *Svensk språkhistoria I*, 5. udg. 1958.